

BORDEL POVRATNIKA

(Goran Gocić: *Čovek iz nehata*, Laguna, Beograd, 2021)

Osnovna tema *Čoveka iz nehata*, trećeg romana Gorana Gocića, na liniji je s prethodnim romanima ovog autora. Naime, radi se o egzistencijalnoj krizi muškarca srednjih godina, koji preispitivanjem opozicija Istok – Zapad, divljina – civilizacija, sloboda – ropstvo, preispituje i smisao vlastitog života. To se najpre ogleda u ulozi koju topografija ima u kompoziciji, a neretko i u metaforičnom sloju teksta, gde se radnja odvija, a značenje gradi na kontrastu domovina – inostranstvo. Tako glavnog junaka romana *Čovek iz nehata*, za koga kasnije saznajemo da se zove Goran, isto kao protagonist romana *Tai* i jedan od junaka romana *Poslednja stanica Britanija*, odnosno kao sam autor, zatičemo na putu, u procesu povratka iz Amerike u Srbiju. Drama u središtu povratka glavnog junaka u Srbiju, ironično imenovanu kao „Majčica Es“, tiče se, pre svega, njegovog odnosa s ocem.

Odnos oca i sina predstavlja armaturu kako naracije, tako i alegorijskog sloja teksta. Pripovedna dinamika ovog odnosa – smenjivanje bliskosti i odbacivanja – značajna je iz nekoliko razloga. Najpre, jer je gomilanje referenci, gotovo beskonačno reprodukovanje intertekstualne igre, čiji vrhunac predstavlja poslednje poglavlje pod nazivom „Sklonište od trošne fikcije“, sačinjeno od fusnota u kojima se reference u pripovedanju objašnjavaju jezikom rečničkih odrednica, jedan od osnovnih stilskih postupaka u romanu. Insistiranje na ovom anahronom i haotičnom postmodernizmu, naročito kad se u obzir uzme žanrovska raznovrsnost teksta, odnosno sklonost pripovedača ka izrazu koji je srodan eseju, razvodnjava pripovedanje. Ponovno vraćanje na odnos oca i sina povezuje rastrzane narativne tokove u celinu, budući da je očeva bolest motivacija koja pokreće radnju – Goranov povratak u Srbiju i suočavanje sa frustracijama iz detinjstva. Štaviše, njihov odnos funkcioniše i kao poveznica između porodične i nacionalne istorije. Faze uspeha i poraza u životu Goranovog oca poklapaju se s određenim društvenim pojavama u periodu od šezdesetih godina dvadesetog veka do ranih dvehiljaditih.

Udvajanje, u vidu kontrapunkta ili pukog umnožavanja, jeste osnovni postupak karakterizacije svih likova u romanu. Ovo obeležje prenosi se i na plan naracije, pa tako pri kraju romana, do tada sveznajući pripovedač, koji glavnog junaka označava po nadimku Bratac Britanac, progovara u prvom licu jednine, uspostavljajući jedinstvo između subjekta i objekta pripovedanja. Uzajamnom suprotstavljanju likova komplementarna je i triangulacija – građenje trodelnih celina u kojima svi članovi međusobno interaguju. Tako je Vuk Grgurević, Bratčev saputnik, čije ime upućuje na istorijsku ličnost koja je poslužila kao predložak za epskog junaka Zmaj Ognjenog Vuka, Goranova suprotnost. Međutim, u formaciji Skalar

– Vuk Grgurević – Bratac, u odnosu na vlasnika bordela Skalara, koji, paradoksalno, u Bratčevom doživljaju oličava „tržišni princip“, tj. odanost pravilima i principima, Vuk Grgurević simbolički je izjednačen sa hedonističkim karakterom Bratčevog oca, koji odnosi prevagu nad požrtvovanošću i „preduzetničkim duhom“, nekada važnim osobinama Goranovog oca.

Tri osnovne teme, koje iznova iskrsavaju kako kroz pripovedno oblikovanje odnosa oca i sina, tako i kroz sudbine sva tri pomenuta lika, jesu emigracija, muško--ženski odnosi, koji se suštinski svode na konvencionalni građanski brak ili na prostituciju, i istorija. Neosporni kvaliteti romana *Čovek iz nehata* jesu stilska zrelost i čvrstina kompozicije. Uprkos prenatravanom meandriranju pripovednih tokova i često bespotrebnom umnožavanju referenci, priča glavnog junaka kao izvrtnje matrice obrazovnog romana, odnosno kao priča o porazu i „posvećenosti zaostajanju u razvoju“ uspešno je zaokružena. No, ključna smisaona ishodišta romana ostaju rudimentarna, nedovoljno poetski razvijena, i to na dve ravni – u kontekstu autorovog opusa i u kontekstu savremene regionalne književnosti.

U kontekstu dosadašnjeg opusa Gorana Gocića, *Čovek iz nehata* oslanja se na sličnu žanrovsku matricu kao i prethodna dva romana. U sva tri prozna dela putovanje i emigracija omogućavaju proces suprotan u odnosu na sazrevanje i uspešnu socijalizaciju, što su teme obrazovnog romana. U knjigama Gorana Gocića junak se takođe odvaja od matičnog tla, tragajući za nekim vidom nomadskog iskustva, ali ne da bi napredovao ili sazreo. Naprotiv, smisao duhovne i fizičke emigracije jeste u kapitulaciji pred neizvesnošću, te u prihvatanju egzistencijalnog poraza. Ta mogućnost simbolizovana je i u naslovu. *Čovek iz nehata* evocira Muzilovog *Čoveka bez svojstava*, odnosno prepuštanje sudbini kao bitnu osobinu takvog čoveka, ali je u pojam nehata upisana i ideja nesvesne ili polusvesne krivice. To je emocija koja umnogome diktira odnos između Gorana i njegovog oca. Međutim, kada pripovedač izjavi da je „postojala opasnost da baš s tom opštepoznatom brzopletošću i lakoumnnošću koja je u Majčici Es raširena poput endemske bolesti, oni koje je Bratac očajnički izbegavao da potceni, požure da potcene njega – i to baš u ovoj Pripizdini, Pustahiji, Vukojebini, Nedodiji, Materini, Nehatu, Bestragiji, Zabiti, Haj-nehaju, Abderi, Pičkovcima, Dušmaniji“, on banalizuje značenjski potencijal ove metafore.

Ona, naime, u konačnici postaje sredstvo izgradnje jedne isprazne vizije sveta u kojoj vladaju predvidljive binarne podele. Srbija, naročito u periodu „tranzicije“, sinonim je za zaostalost, primitivizam, prostakluk i nemogućnost promene. Ona je uvek oblikovana u opoziciji sa Britanijom, gde se Bratac Britanac školovao, i Amerikom, gde je gradió karijeru novinara, koje utelovljuju kapitalistički razvoj i osnovne civilizacijske vrednosti. Slika Srbije iz jugoslovenskog i postjugoslovenskog perioda u romanu *Čovek iz nehata* uistinu je, terminologijom istoričarke Marije Todorove, trop „imaginarnog Balkana“ – predmodernog sveta u kome caruju oportunistam, prepuštanje niskim telesnim porivima, tromost i okrutnost. Ideja da se egzistencijalno bitni uvidi mogu steći tek u dodiru sa „drugošću“ zajednička je romanima *Tai* i *Čovek iz nehata*, dok je život emigranata tema koja povezuje „mušku družinu“ Ivana, Antonija, Gorana, Luku, Džulijana iz romana *Poslednja stanica Britanija* sa grupom kriminalaca i prestupnika s kojom se Goran sprijatelji po dolasku u Srbiju. No, bu-

dući da je o ovim temama autor već pisao, kao i da je iskustvo emigracije u romanu *Poslednja stanica Britanija* preneto na pripovedno prohodniji način, te tako da uključuje raznovrsna emigrantska iskustva, a ne samo jedno – srpsko – legitimno je ovaj poslednji roman čitati kao svojevrsni regres u odnosu na prethodni. Drugim rečima, najveći izazov interpretacije jeste odgovoriti na pitanje šta je ovog puta originalno u pogledu teme i umetničkih sredstava u romanu.

Najpre, u katalog emigrantkinja i emigranata, tj. likova koji se bore sa (nedostatkom) osećanja pripadnosti, što je česta tema u delima Dubravke Ugrešić, Bekima Sejranovića, Saše Stanišića, Davida Albaharija, Bore Ćosića, da spomenemo samo neka istaknuta imena savremene jugoslovenske književnosti, roman *Čovek iz nehata* bavi se ne samo emigrantom nego i likom povratnika, kao i njegovim pokušajem da balansira između kategorija „nomada“ i „starosedeoča“, što završava neuspehom. Ovakav tematski izbor umetnički je osnažen činjenicom da autor ne beži od otvorenog problematizovanja društvene klase. Štaviše, Bratac Britanac svestan je da je njegov beg od oca i domovine ništa drugo do, rečima pripovedača *Poslednje stanice Britanije*, pokušaj da se „oslobodi autoriteta i životnog stila svoje navodno uklete i krivicom opterećene klase“.

Još važnije, Jugoslavija iz sećanja glavnog junaka nije prikazana iz sentimentalne perspektive, već se insistira na protivrečnostima jugoslovenskog društva i jasnom klasnom jazu između građanske i radničke klase. Ipak, fundamentalni značenski problem leži u načinu na koji autor niveliše razlike između Srbije pre i Srbije posle raspada Jugoslavije i ratova koji su usledili. Ironizovanje „Majčice Es“ kao zemlje apsurdna tipološki je blisko načinu na koji se položajem savremene Srbije kao ropotarnice istorije na Balkanu bavio Sreten Ugričić u romanu *Neznanom junaku*. Reč je o postupku oneobičavanja, gde intertekstualno poigravanje i alegorijski jezik dominiraju u odnosu na pseudoistorijsku naraciju. No, dok Ugričić takav postupak koristi da, uz pomoć figure Gavrila Principa, herojsku istoriju afirmiše kao alternativu letargiji „imaginarnog Balkana“, roman *Čovek iz nehata* obesmišljava i ukida horizont promišljanja i poetizacije istorije. Na taj način politički apsurd svodi se na egzistencijalni, odnosno na ojačavanje uverenja da su konkretni istorijski procesi i pojave zapravo nepromenljivi usud srpskog društva.

Iako na površini kritikuje zaostalost i varvarstvo kao nasleđe nacionalističke i izolacionističke politike iz devedesetih godina prošlog veka, roman celinom svog značenja potvrđuje opšta mesta nacionalističke koncepcije istorije. I to na dva načina. Pre svega, sklonost da se stvari razumeju po principu oštrog kontrasta proizvodi aistoričnu, manihejsku sliku sveta podeljenog na Istok (Balkan i Rusija) i Zapad, dželate i žrtve, lažni progres i iskonsku snagu primitivnog. U takvoj dinamici, nosilac vitalnosti i borbenosti, nasuprot kukavičluku glavnog junaka, jeste Vuk Grgurević, lik koji simbolikom svoga imena, ali i simbolikom seksualne dominacije, te nasiljem koje bez zazora čini, utelovljuje srpski srednji vek kao vrednost po sebi. Otuda ne čudi prisustvo izrazito mačističkog diskursa u tekstu. Osim ruskih prostitutki, koje Skalar, Vuk Grgurević i Bratac doslovno razmenjuju, oblikovanje ženskih likova kao mogućnosti egzistencije žene neretko je svedeno na suprotstavljanje likova Goranove emotivno nedostupne, ali moralne majke i manipulativne zle maćehe, druge supruge njegovog oca, s kojom otac ostaje u braku do kraja života.

Književno najslabiji deo romana upravo je prikazivanje muško-ženskih odnosa. U toj sferi naglašena je dihotomija između muškarca u braku, kao žrtve vlastite supruge, i ratničke seksualnosti, strategije samopotvrđivanja muškarca kao dopune nasilju nad drugim muškarcima. Ovakve predstave doživljavaju se kao arhaične i neretko izveštačene, erodirajući ukupan umetnički doživljaj.

Dalje, drugi način na koji se reprodukuju ideologeme o „imaginarnom Balkanu“ tiče se hronotopa devedesetih kao razdoblja u kome se porodična i kolektivna nesreća susreću. Za razliku od, primera radi, romana *Ravnoteža*, autorke Svetlane Slapšak, u kome se obrasci preplitanja porodične i kolektivne istorije ne ograničavaju isključivo na jednu, mušku perspektivu, roman *Čovek iz nehata* od početka do kraja afirmiše vizuru razočaranog sredovečnog muškarca, koji svoje razočaranje i osećaj uskraćenosti, neizbrisiv trag devedesetih, želi da sublimira kroz nasilje i fascinaciju kontaktom sa prostitutiranim ženama kao vrhuncem potvrde muškosti. Uprkos neospornoj stilskoj rafiniranosti i pojedinim esejističkim bravurama, teško je odupreti se utisku da se književno-antropološki model koji novi roman Gorana Gocića odslikava suštinski ne razlikuje u odnosu na vrednosti i ikonografiju iz devedesetih godina koje je etnolog Ivan Čolović imenovao kao „bordel ratnika“.